

ELŐSZÓ

Az MTA Közgazdaság-tudományi Intézete az Országos Foglalkoztatási Köz-alapítvány támogatásával 2000-ben indította el a magyarországi munkapiac és foglalkoztatáspolitikai aktuális jellemzőit bemutató és a témakör egy-egy területét részletesen elemző *Munkaerőpiaci tükrök* című évkönyvsorozatot. Az elmúlt években a kötetek tartalmának összeállítása során mindvégig arra törekedtünk, hogy az államigazgatásban dolgozó szakemberek, az önkormányzatokban, a civil szervezetekben, a közigazgatási hivatalokban, az oktatási intézményekben és a kutatóintézetekben dolgozók, a sajtó munkatársai napi munkájukban jól használható információkat kapjanak a magyarországi munkapiaci folyamatokról, a foglalkoztatáspolitikai jogszabályi és intézményi környezetéről, a magyarországi munkapiaccal foglalkozó hazai és nemzetközi kutatások friss eredményeiről.

Fontos szempont, hogy az évkönyvsorozatban publikált elemzések, adatok a felsőfokú oktatásban is jól felhasználható ismereteket adjanak a munkagazdaságtan, az emberierőforrás-gazdálkodás különböző témaköreiben. Megőrizve a sorozat szerkesztőinek korábbi gyakorlatát, idén is kiválasztottunk egy területet, amelyet különösen fontosnak tartottunk a magyarországi munkapiaci folyamatok megértése és a tényeken alapuló foglalkoztatáspolitikai eredményessége szempontjából. Az idei kötet a koronavírus-válságot és annak munkaerőpiaci hatásait vizsgálja.

A kiadvány öt fő részből áll.

1. A magyarországi munkapiac 2020-ban

A 2020. év munkaerőpiaci történéseit alapvetően a pandémia és az arra adott gazdaságpolitikai intézkedések befolyásolták. A járvány első, tavaszi hullámát erőteljes izolációs intézkedések jellemezték, ami a foglalkoztatás csökkenésével, a munkanélküliség növekedésével járt. A második, az őszi hullám egészségügyi következményei ugyan jóval súlyosabbak voltak, mint az első hullámé, de a gazdaság működőképességének megőrzése mint cél kevesebb korlátozó intézkedéssel járt, ezért a fontosabb munkaerőpiaci mutatókra is kisebb hatást gyakorolt. A foglalkoztatottak létszámának emelkedő trendje 2020-ban így is megtört, az 2019. évi 4512,1 ezer fős foglalkoztatási csúcshoz képest éves átlagban 52 ezer fővel kevesebben minősültek foglalkoztatottnak. A mélypontot az év második negyedéve jelentette, ekkor a foglalkoztatottak száma 4 millió 408 ezerre esett vissza, a harmadik negyedévtől azonban már újra 4 millió 480 ezer körüli szinten stabilizálódott, és a 15–64 évesekre számított foglalkoztatási ráta átlépte a 70 százalékos küszöböt. Az Európai Unió 2020-ra a 20–64 éves korcsoportra vonatkozóan 75 százalékos foglalkoztatási ráta célértéket tűzött ki, amit Magyarország a második negyedévi visszaesést követően a harmadik negyedévre újra elért.

A kedvező képet némileg árnyalja az, hogy a foglalkoztatotti státusz megtartása sokak számára csak napi néhány órás – így a korábbi keresetnél lényegesen kisebb jövedelmet biztosító – munkavégzés vagy kényszerszabadságolás vállalásával volt lehetséges. A csökkenő foglalkoztatotti létszám a munkanélküliség növekedésével járt, egy év alatt 38 ezer fővel 198 ezerre nőtt az úgynevezett ILO-munkanélküliek száma. Az éves átlagban 4,3 százalékos munkanélküliségi ráta azonban az Európai Unión belül továbbra is az egyik legalacsonyabbnak számított. A munkanélküli státusból való intenzívebb kilépés következményeként a tartósan munkanélküliek 2019. évi 34,5 százalékos aránya 28,2 százalékra csökkent, és ezzel párhuzamosan jelentősen rövidült a munkanélküliség átlagos időtartama is. Nőtt a regisztrált munkanélküliek száma: létszámuk 2020 végén 56 ezerrel haladta meg az egy évvel korábbit, és közel egy harmaddal többen vették igénybe a változatlanul csak maximum három hónapig járó álláskeresési járadékot. Az ebben részesülők száma a járvány első hullámában ugrott meg, a második hullám idején viszont a korábbi szintre esett vissza, mivel az érintettek többsége kimerítette ezt a lehetőséget.

Az állásvesztés erősen szegmentált volt, az átlagosnál lényegesen nagyobb arányban érintette a szolgáltatások egyes területeit, elsődlegesen a vendéglátást, a turizmust, a kulturális és rekreációs szolgáltatásokat, a kisvállalkozásokat, a tíz fő alatti gazdálkodó szervezetek foglalkoztatottjait, az alacsony iskolai végzettségűeket és összességében a nőket valamivel jobban, mint a férfiakat. A gazdaság egyes szektorainak tartós érintettsége miatt nőtt az éven belül foglalkozást változtatók aránya. A járványhelyzet korlátozta a munkavállalási célú migrációt is, mivel az országok közötti átjárást számos intézkedés nehezítette. Bár az eredeti elképzelések között szerepelt, hogy a járvány miatt állásukat veszítők számára további közfoglalkoztatási lehetőségek nyílnak, erre nem került sor, és 2020-ban is folytatódott a közfoglalkoztatottak létszámának csökkenése. A kedvezőtlen foglalkoztatási hatás mérséklésének egyetlen nagyobb jelentőségű eszköze az úgynevezett bértámogatási program volt, amelynek keretében az állam átvállalta azok bérének egy részét, akiket munkáltató csak rövidített munkaidőben tudott alkalmazni. A személyes kontaktusok mérséklésére irányuló törekvések eredményeként a korábban marginális jelentőségű távmunka alkalmazása kiterjedtté vált, a kvalifikáltabb szellemi munkát végzők esetében a munkáltatók különösen nagy arányban éltek a home office lehetőségével. A bruttó kereset 2020. évi magas, 9,7 százalékos növekedési ütemében is tetten érhető a járvány hatása, így az, hogy a létszámvesztés az alacsonyabb kereseti átlag jellemezte ágazatokban volt nagyobb arányú, illetve hogy az egészségügyben dolgozókat júliusban egyszeri nagyobb összegű juttatásban részesítették.

2. Közelkép

Az idei Közelkép témája a koronavírus-járvány hatásainak vizsgálata a munkaerőpiacra és az ahhoz kapcsolódó néhány más (például az oktatási és az egészség-

ügyi) területre. A cél elsősorban a járvány első három hulláma alatt összegyűjt tények ismertetése, illetve elsődleges vizsgálata. Az eltelt idő rövidege miatt hosszabb távú következtetések levonására egyelőre nincs lehetőség.

A munkapiac válság előtti helyzetének ismertetése után a második fejezet a járvány alatti fő fejleményeket tárgyalja, a szűken értelmezett munkapiaci változók esetében. A foglalkoztatás – mérési nehézségekkel terhelt – alapvető dinamikája a válság első hullámában erőteljes visszaesést, utána azonban gyors visszapattanást mutat. Az esés főként a megnövekedett állásvesztésnek tudható be, a helyreállásban pedig az állásszerzés átmeneti emelkedése játszott főszerepet. A képet árnyalja a foglalkoztatások közötti átrendeződés, amelynek tartós hatását még nem látjuk.

A válság hatásainak vizsgálatában a harmadik fejezet kitér az erőteljesebben érintett társadalmi csoportokra is. A lezárások és a távoktatás a kisgyermekes anyákat, a munkapiaci nehézségek a fiatalokat éritették súlyosabban. A koronavírus munkapiaci hatásai a nyugdíjasokat közvetlenül kevésbé érintették, de közvetett hatásként megjelentek olyan gazdaságpolitikai intézkedések, amelyek a nyugdíjrendszer fenntarthatóságát befolyásolják.

A távmunka felértékelődése központi jellemzője a válságnak, de ez nagyon eltérően érintette különböző foglalkozásokat. Egyéb, rugalmas munkavégzési formák és lehetőségek viszont esetenként háttérbe szorultak. Mindezek hatásával vannak az ingatlanpiacon is, amelynek első stilizált tényeit szintén ismerteti a Közelkép negyedik fejezete része.

A hazai és nemzetközi munkaerőpiaci intézkedések tág körét tárgyalja az ötödik fejezet. Külön szó esik az első hullámban nemzetközi összehasonlításban csekély összegű, a második és a harmadik hullámban széleskörűbbé váló munkahelymegtartó bértámogatásokról, az álláskeresési regiszterben megjelenőkről, illetve a vártnál kevésbé használt közmunkaprogramról. A járvány és a lezárások különösen nehéz kihívások elé állították az oktatást és az egészségügyet. A távoktatás csökkentette ugyan az iskolákban a szokásos éves lemorzsolódást, de hosszabb távon lehetnek negatív következményei is. Például csökken a tanulási hatékonyság – ezt egy szimuláció átlagosan egyévnnyi lemaradásra becsülte. Ennek okai lehetnek egy felmérés szerint az elmaradt tanórák, a népesség egy részénél a megfelelő számítástechnikai eszközök hiánya vagy a nem megfelelő lakhatási feltételek.

Az egészségügy esetében a közvetlen hatások mellett lényeges számszerűsíteni a közvetett hatásokat is. A magyar lakosság rossz egészségi állapotát súlyosbítják a koronavírus-válság miatt elmaradt megelőző és gyógyító szűrések és kezelések. Érdemi romlás következett be a daganatos, a szív- és érrendszeri, valamint a mentális betegségek esetében. Részben ez utóbbihoz kapcsolódik a lakosság kockázathoz való viszonyának a változása is: egy felmérés szerint a kockázattűrő képesség érdemben csökkent a járvány alatt. Az oktatás, egészségügy és társadalmi attitűdök változásai hosszú távon is hathatnak a munkapiaci folyamatokra.

3. Kormányzati és vállalati munkapiaci szakpolitika koronavírus-járvány idején

Ennek a blokknak az első része a munkapiaccal kapcsolatos szakpolitikai eszközök 2020 júniusa és 2021 májusa között végbement, főbb szabályozási változásait foglalja össze, beleértve a koronavírus-járvány kapcsán hozott – akár ideiglenes érvényű – szabályváltozásokat is. Az intézményi változások kapcsán ez a rész bemutatja a szakképzési rendszer változásait, valamint kitér a járvány következtében létrehozott új intézményekre. A munkaerőpiaci támogatások áttekintésében bemutatja a minimálbér emeléséhez kötődő változásokat, a szolgáltatások területén pedig a vállalkozásokat és munkavállalókat segítő, újonnan bevezetett programokat. Az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök tekintetében ez a rész kitér a közfoglalkoztatással kapcsolatos változásokra, az új foglalkoztatást ösztönző programokra, a járvány kapcsán bevezetett bértámogatási programok folytatására, valamint az újonnan meghirdetett pályázatokra. Végül a legfontosabb egyéb munkapiaci hatású szakpolitikai változásoknak – a minimálbér és a garantált bérminimum változásainak, illetve az adó- és járulékrendszer munkaerőpiacot érintő változásainak – a bemutatására kerül sor:

A második rész a koronavírus-járvány kapcsán Európában bevezetett munkaerőpiaci hatású szakpolitikai eszközöket tekinti át a járvány első hulláma után eltelt időszakban. Míg a járvány első hulláma idején az intézkedések elsődleges célja a vállalkozások likviditásának gyors javítása és ezen keresztül a munkahelyek tömeges megszűnésének elkerülése volt, a járványhelyzet enyhülésével egyre nagyobb szerepet kap a gazdasági újraindítás támogatása és a válság utáni kihívások kezelése. Ehhez kapcsolódik az újonnan bevezetett szakpolitikai eszközöket bemutatása, kitérve a korábban bevezetett és a járvány újabb hullámai miatt meghosszabbított programokra is. Ennek kapcsán áttekintjük a bértámogatási programok folytatását, az újonnan alkalmazott munkahelyteremtő támogatásokat, a munkanélküliség csökkentését célzó programokat, illetve a vállalkozásoknak nyújtott, munkaerőpiaci hatású közvetlen és közvetett támogatásokat. Konklúzióként bemutatjuk az európai válságkezelés első szakirodalmi értékeléseit, valamint a válság utáni munkaerőpiacot érintő lehetséges kockázatokat, kihívásokat.

A harmadik rész témája a cégek koronavírus-járvánnyal kapcsolatos érintettsége, a lehetséges reakciók, következmények feltérképezése. A negyedéves és féléves vállalati konjunktúra, illetve a 2020 őszi és 2021 tavaszi is megvalósuló *Rövid távú munkaerőpiaci prognózis* adatfelvételek rendre több ezer vállalatvezető megkeresésével zajló adatgyűjtések. Ezek alapján részletesen vizsgáljuk a járvány vállalati működésre és létszámgazdálkodásra gyakorolt hatását a cégek, illetve bizonyos esetekben munkakörök, foglalkozási fősoportok szintjén. Először nyomon követjük a vállalatok érintettségét a koronavírus-járvány következtében kialakuló gazdasági válságra vonatkozó 2020-as és 2021-es megfigyelések

összevetésével. Részletesen vizsgáljuk a cégek krízishelyzetre való felkészültségét, illetve kitettségének mértékét a vezetők értékelése, illetve a járvány eddigi tapasztalatai alapján. Majd áttekintjük a létszámváltozásban leginkább érintett munkakörök létszámmozgásait a 2018–2021 közötti időszakban, illetve FEOR-főcsoportok szerint vizsgáljuk az elbocsátások és felvételek egyenlegének alakulását a koronavírus-járványt megelőző, valamint a járvány kitörését követő időszakban. Végül a létszámmozgásokban leginkább érintett FEOR-főcsoportokba tartozó munkakörök vállalati szintű elbocsátási–felvételi egyenlegeinek vállalatdemográfiai hátterét magyarázzuk.

4. Statisztikai adatok

Ez a rész a korábbi években kialakult szerkezetben részletes információt ad a rendszerváltozás óta eltelt időszak alapvető gazdasági folyamatairól, a népesség, a munkapiaci részvétel, a foglalkoztatás, a munkanélküliség, az inaktivitás, a bérek, az oktatás, a munkaerő-kereslet, a regionális különbségek, a migráció, a munkaügyi kapcsolatok, a jóléti ellátások jellemzőiről és néhány munkapiaci mutató nemzetközi összehasonlításáról.

Az itt megjelenő adatoknak két fő forrása van: egyrészt a Központi Statisztikai Hivatal rendszeres intézményi, illetve lakossági típusú munkaügyi adatgyűjtése: munkaerő-felvétele (MEF), intézményi munkaügyi statisztikája (IMS), munkaerőmérlege (MEM). Másrészt a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat regisztere és az általa lebonyolított adatgyűjtések: munkanélküli-regiszter adatbázisa (NFSZ REG), rövid távú munkaerőpiaci prognózis (PROG), bértarifa-felvételek (BT), továbbá az ITM Munkaügyi Kapcsolatok Információs Rendszerre (MKIR). Ezekről az adatforrásokról a statisztikai blokk végén részletesebb információk találhatóak. A két legnagyobb adatszolgáltatón kívül az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóságtól származnak a fejezetben szereplő öregségi és rokkantsági nyugdíjakkal és ellátásokkal kapcsolatos adatok. Továbbá egyes táblázatok és ábrák elkészítéséhez a KSH, a NAV és az Eurostat online adatbázisait használtuk.

A táblázatok és ábrák Excel-formátumban letölthetők az alattuk szereplő linkek segítségével. A 2000-től kiadott Munkaerőpiaci tükörben publikált munkapiaci folyamatokat leíró táblázatok teljes anyaga elérhető az intézet http://adatbank.krtk.mta.hu/tukor_kereso honlapján.

5. Bibliográfia

A Munkaerőpiaci tükör idei kötetébe a 2020. évben megjelent publikációkból válogatunk. A bibliográfia a magyar munkapiac jellemzőivel foglalkozó fontos hazai és külföldi szakirodalomra: könyvekre, folyóiratokra, műhelytanulmányokra, statisztikai kiadványokra és nemzetközi szervezetek munkapiaci témájú kiadványaira terjed ki. Témáját tekintve főleg a koronavírus-járvány munkaerőpiaci hatásait feldolgozó szakirodalomra figyeltünk. A korszerű bibliográfiaké-

szítés elveit követve, igyekszünk mindenütt megadni a művek elektronikus elérhetőségét is. Arra törekszünk, hogy bibliográfiánkban a kötet témaköréhez kapcsolódó releváns publikációkat a hazai szakirodalom esetében lehetőség szerint a legteljesebben feltárjuk, míg a külföldi irodalom bősége miatt erősen válogatva, csak az angol nyelvű kiadványokat szemlélzzük, és ezeket könnyen áttekinthető, informatív módon csoportosítjuk.

* * *

A szerkesztőbizottság tagjai megköszönik a *Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont*, a *Központi Statisztikai Hivatal*, a *Magyar Államkincstár*, a *Nemzeti Adó- és Vámhivatal*, a *Budapest Szakpolitikai Elemző Intézet*, a *Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet* munkatársainak, az *MTA Emberi Erőforrások Gazdaságtana Tudományos Bizottsága* tagjainak a szükséges információk összegyűjtésében és ellenőrzésében, a kötet szerkesztésében, az egyes részanyagok elkészítésében és megvitatásában végzett munkájukat. A kötet nem jöhetett volna létre a KRTK Adatbank munkatársainak kiemelkedő és elkötelezett szakmai munkája nélkül. Köszönetet mondunk az Eötvös Loránd Kutatási Hálózatnak a kiadvány anyagi támogatásáért.